

Subjekt och agentskap Seyla Benhabib och Judith Butler

Är det vi som talar – eller gör vi det i egenskap av subjekt som är en effekt av språk, makt och diskurser? Här diskuteras två teoretiker vars tänkande får olika konsekvenser för feminismens emancipatoriska projekt. ÅSA CARLSON

I *Feminist contentions* (Benhabib et al. 1995)¹ för Seyla Benhabib och Judith Butler en dialog om subjektivitet och agentskap.² Benhabib, som inleder diskussionen, kritiserar Butlers syn på just subjekt och agentskap i den då nyutkomna boken *Gender trouble* (1990). För Benhabib är Butlers uppfattningar om subjekt och agentskap inte förenliga med feminismen förstådd som en strävan efter frigörelse: om det inte finns några (kvinnliga) subjekt, vad är det då som ska befrias; och hur ska befrielsen gå till om kvinnor inte kan agera utifrån sina egna, genuina intentioner? På detta svarar Butler att det

visst finns subjekt och agentskap, men inte i den form som Benhabib föreställer sig. De benhabibiska subjekten och deras agentskap tillhör i själva verket de diskurser som förtrycker kvinnor, och därför bör vi överge dem. Att teorier och begrepp inte bara är oförargliga beskrivningar av verkligheten anses båda två.

Jag ska först referera – och därmed oundvikligen tolka – vad Benhabib och Butler säger om subjektivitet och agentskap i sitt samtal i *Feminist contentions*. Sedan använder jag mig av ytterligare texter av de båda för att rekonstruera uppfattningar som jag tror är

någorlunda representativa för respektive författare, och slutligen kritiserar jag dem.³ Eftersom Butler har skrivit mer i ämnet kommer jag att uppehålla mig mest vid hennes texter och åsikter.

Om begreppen

Subjekt och *agentskap* är centrala begrepp för feministisk teori – i synnerhet det förra. Att kritisera androcentriska subjektuppfattningar är nästan ett måste för feministier som Benhabib och Butler, och något båda två gör (fast från skilda utgångspunkter och teoretiska traditioner: Habermas och politisk teori för Benhabib, Foucault och psykoanalys för Butler). Gemensam är också tanken att subjektet har ett språk och förmåga till kommunikation, liksom att subjektet har eller är en kropp (två universalistiska antaganden som även den antiuniversalistiska Butler gör).

Benhabibs subjektuppfattning är närmast den traditionella. Subjektet (Benhabib använder ofta termen "the self" synonymt med "subjektet", "the self" översätter jag med "jaget", eftersom hon inte tycks göra någon skillnad mellan "självet" och "jaget") är visserligen påverkat av sitt kön, sin tid, sin historia, sin miljö och så vidare, men det hyser ändå en slags originalitet: det har en "kärna" som under ideala omständigheter förblir opåverkad och det agerar – ibland – enligt sina egna genuina intentioner. Subjektet har alltså åtminstone en potential till autonomi och agentskap, egenskaper som subjektet bör sträva efter att förverkliga. Benhabibs subjekt är ett subjekt med en "insida". Denna syn är inte alls oproblematiserad, men bekant.

Butlers subjekt saknar denna "insida". Det är ett subjekt som helt *konstitueras*⁴ av sitt kön, sin sexualitet, sin tid, sin historia, sin miljö och så vidare (med Butlers ord: av språk, makt och diskurser). Men också i

Butlers teori finns det en form av agentskap. Och trots att detta agentskap varken är kopplat till någon fri vilja eller "genuin" intention, ja inte ens alltid till subjektet, innebär det att det finns möjligheter till icke förutbestämda förändringar: subjektet är visserligen helt konstituerat av språk, makt och diskurser (det vill säga av det som Benhabibs subjekt är situerat i), men dessa, och därmed subjektet, kan förändras på ett sätt som inte är förutbestämt av desamma. Varken Butler eller Benhabib tror alltså på metafysisk determinism, men Benhabib anklagar Butlers subjekt för att vara determinerat⁵ eller förutbestämt: eftersom subjektet är helt *konstituerat* av sina omständigheter kan det aldrig förändra dem eller sig självt, resonerar Benhabib. Det är framförallt detta, att subjektet skulle vara determinerat, som Butler försvarar sig emot: därför är agentskap så viktigt för henne. Tyvärr reder ingen av författarna ut vad determinism är, eller hur förhållandet mellan determinism och agentskap ser ut: båda bara förutsätter att agentskap exkluderar determinism, och att determinism är något negativt.

Samtalet refererat – första omgången

I "Feminism and postmodernism: An uneasy alliance", som var upprinnelsen till Benhabibs och Butlers diskussion och till hela volymen *Feminist contentions*, undersöker Benhabib huruvida feminism och postmodernism är förenliga teoribildningar. Naturligtvis finns det många olika feministiska teorier och många olika postmoderna teorier (fler och sinsemellan mer olika än Benhabib kanske tror).⁶ Benhabib diskuterar också två tolkningar, en stark och en svag, av tre postmoderna teser: subjektets död, historiens död och metafysikens död.⁷ Hon kommer fram till att de svaga varianterna är förenliga med

feminism, men inte de starka. Feminism förstådd som en emancipatorisk strävan kräver, anser Benhabib, att vi antar någon form av subjektivitet (det måste finnas kvinnliga subjekt som bör och kan befrias), någon form av teorier eller narrativer (förlorarnas eller kvinnornas historia bör kunna berättas), och någon form av metateoretisk och universaliserbar legitimering (kraven på jämställdhet och jämlikhet måste kunna rättfärdigas).

Angående den svaga tesen om subjektets död säger Benhabib att det traditionella västerländska subjektetsbegreppet kan, och bör, formuleras om, så att det blir förenligt med insikten att subjektet är radikalt situerat⁸ i historia, kultur, sociala arrangemang, och så vidare. Det traditionella subjektet har egenskaper som förmåga att reflektera över sig självt, att handla efter principer, att ta ansvar för sina handlingar och att planera sitt liv. Dessa egenskaper ska anpassas till insikten om subjektets situering. Benhabibs subjekt är alltså mindre fritt (mer situerat) än det traditionella subjektet, eller – rättare sagt – än Benhabibs uppfattning om det traditionella subjektet, men har i någon mån fortfarande de traditionella egenskaperna (eller en potential till dem).

Men "[d]en starka versionen av subjektets-död-tesen är inte förenlig med feminismens mål" (Benhabib 1995a:20). Därför, eller bland annat därför, anser hon att den är felaktig.⁹ Enligt den starka versionen är subjektet bara "en annan position i språket" (Flax 1990 citerad i Benhabib 1995a:20), vilket Benhabib tolkar som att subjektet reduceras från skapare och användare av språket till en position i detsamma.¹⁰ Mot det invänder hon sedan att visserligen är subjektet strukturerat av språk och narrativer, vi talar om vem vi är genom att berätta att vi föddes då och då, som dotter till den

och den och så vidare. Och visserligen är dessa berättelser beroende av vedertagna regler och koder för att vara begripliga, förväntade biografier och begripliga, förväntade identiteter. Men, fortsätter Benhabib, vi måste vidhålla att:

...vi är inte bara förlängningar av våra historier, utan i våra egna livs historier är vi samtidigt författare och huvudpersoner. Det situerade och könade subjektet är visserligen heteronomt bestämt, men det strävar ändå efter autonomi. Jag undrar hur projektet om kvinnans frigörelse ens skulle kunna vara tänkbart utan sådana normativa ideal som agentskap, autonomi och ett välintegrerat subjekt [selfhood]? (Benhabib 1995a:21)

I de historier som är våra liv är vi samtidigt författare och huvudpersoner: trots subjektets situering finns det en subjektivitet värd namnet. Det är inte, som Butler anser, säger Benhabib, att vi för att tänka bortom genuskategoriernas dualismer (kön och genus, ibland förstådda som kropp och själ; hona och hane; kvinna och man)¹¹, måste "ta adjö av 'göraren bortom görat', av jaget¹² som en livsberättelses subjekt" (1995a:21). Och så citerar Benhabib Butler:

Det finns ingen genusidentitet bakom uttrycken för genus; den identiteten är performativt konstituerad av själva de "uttryck" som anses vara dess resultat. (Butler 1990:25 citerad i Benhabib 1995a: 21)

Hos Butler är genusidentiteten eller "genuskärnan" performativt¹³ konstituerad, en illusion om man så vill.

Om det inte finns någon genusidentitet bakom genusuttrycken, inget jag (self) bakom handlingarna, hur ska vi då kunna förändra kvinnors villkor? undrar Benhabib. Feministiska användningar av Nietzsche – till

exempel Butlers – kan bara leda till inkohärenens. Visst kan det vara berättigat att kritisera ”identitetspolitiken” (tanken att alla kvinnor har något gemensamt), liksom heterosexuallitetens och det dualistiska tänkandets dominans inom kvinnorörelsen. Men en sådan kritik kräver inte att vi helt dumpar begrepp som *jaget*, *agenskap* och *autonomi*, säger Benhabib.

I sin ”Contingent foundations: feminism and the question of postmodernism” dekonstruerar Butler (1995a) begreppet *subjektivitet*. Hon ”tänker om” det till något som inte bara, liksom Benhabibs subjekt, är påverkat av och situerat i språk, diskurser, historia, kultur, sociala arrangemang och så vidare. Butlers subjekt är helt konstituerat av språk och diskurser med mera. För att visa hur ett subjekt konstitueras som en position i språket eller diskursen, tar Butler sig själv och sin egen teoretiska position som exempel. ”Butlers position”, som bland annat utgörs av de teoretiska antaganden läsarna tillskriver henne, är ingen position hon avsiktligt och frivilligt intagit.

Detta ”jag” skulle faktiskt inte vara något tänkande, talande ”jag” om det inte var för de positioner som jag opponerar mig emot, för dessa positioner, de som hävdar att subjektet måste vara givet på förhand och att diskursen är ett subjektets verktyg för reflektion, är redan en del av det som konstituerar mig. (Butler 1995a:42)

Subjektet är inte något som föregår och orsakar språk, diskurser, kultur och så vidare, utan är självt en effekt¹⁴ av detta, säger Butler. Att många av oss ändå tror oss vara upphovet till våra utsagor och våra handlingar, beror bland annat på att den dominerande humanistiska diskursen om subjektivitet konstituerar oss (eller föreställningen om

oss) som sådana. Men det finns också en mer psykologisk process som bidrar till denna uppfattning:¹⁵ subjektet konstitueras av uteslutning och differentiering, eller rent av bortträngning. För att bli ett subjekt, eller rättare sagt, för att bli den typ av subjekt som vi är, måste vi differentiera oss från världen och från andra subjekt: först från modern och andra nära, sedan från andra andra, från ”de andra”: underlägsna eller inte fullvärdiga subjekt som vi inte vill identifiera oss med.¹⁶ Som en konsekvens av detta förnekande och bortträngande av andra och av vårt beroende av dem, uppstår det vi kallar autonomi, tänker sig Butler. Den så kallade autonomin skyler över det konstituerande brottet från och bortträngning av dem vi är beroende av.¹⁷ Detta är en form av sociala relationer, men sociala relationer som föregår och formar subjektet, och inte relationer som det konstituerade subjektet befinner sig i, som det är situerat i, och medvetet kan handskas med. Det bortträngda konstituerande uteslutna associeras ofta med det feminina, men dit räknar Butler också annat och andra, homosexuella till exempel. Den bortträngningen sker förstas på en annan nivå än bortträngningen av moderskroppen, en politisk nivå kan vi kalla det, men har ett samband med den mer regelrätta bortträngningen av homosexuella impulser hos heterosexuella.

Detta subjekt, det konstituerade subjektet, kontrasterar Butler mot Benhabibs subjekt, vilket Butler uppfattar som ett ”ready-made” subjekt. Det färdiga eller på förhand givna subjektet situeras visserligen i ett externt nät av sociala och politiska relationer, men det är inte tillräckligt: detta nät ingår i själva verket som en komponent i subjektets produktion, påpekar Butler. Ett annat, besläktat men större fel med subjektsteorier av Benhabibs

typ är, enligt Butler, att de ges sken av att (åtminstone teoretiskt) möjliggöra kritik genom att tillhandahålla ett autonomt och intentionellt subjekt, medan de egentligen utsluter radikal politisk kritik.

Om subjektet är konstituerat av makt så upphör inte makten det ögonblick subjektet konstitueras, för subjektet blir aldrig färdigkonstituerat, utan subjektiveras och produceras igen och igen. Subjektet är varken en grund [något givet] eller en produkt, utan en permanent möjlighet hos en viss meningsskapande process, vilken tvingas byta riktning eller blockeras av andra maktmekanismer, men som utgör maktens egen möjlighet till förändring. Det är inte tillräckligt att säga att subjektet är konstant involverat i politiken och makten; den fenomenologiska formuleringen missar poängen, nämligen att subjektet är ett politiskt resultat, producerat och reglerat på förhand. Och som sådant är det helt och fullt politiskt; faktiskt kanske som mest politiskt när det antas vara maktens upphov istället för dess produkt. Att utöva denna form av foucaultsk kritik av subjektet är inte att göra sig av med detsamma eller att annonsera dess död, utan bara att argumentera för att vissa versioner av subjektet är politiskt bigotta. (Butler 1995a:47)

Den vanliga, Benhabibska synen är, enligt Butler, att subjektet inträder på den politiska arenan som ett "färdigt" autonomt subjekt, med agentskap. Men makt och politik är konstituerande för subjektet, liksom för agentskapet, och existerar alltså före det enskilda subjektet, anser Butler. Den form av autonomi och agentskap subjektet har, alltså hurudant subjektet är, är beroende av den makt och politik som subjektet formas av och uppstår i. En fördel med detta synsätt är, tycker Butler, att det låter oss kritisera och ifrågasätta agentskapet som sådant, vilket inte Benhabibs synsätt gör: "Den epistemologiska modell som tillhandahåller ett gi-

vet subjekt eller en given agent är, i en mening, en modell som vägrar att erkänna att *agentskap alltid och endast är ett politiskt privilegium*" (Butler 1995a:47). Om subjektet betraktas som något givet, som en förutsättning, och alltså är något vi utgår ifrån i teorin, så kan vi inte analysera och kritisera det – inom teorin. Att det konstituerade subjektet, som Benhabib tror, skulle vara determinerat är bara en fördom, säger Butler.

Vi kan vara frestade att tro att det är nödvändigt att anta subjektet som något givet för att säkerställa subjektets agentskap. Men att hävda att subjektet är konstituerat är inte att hävda att det är determinerat; tvärtom, subjektets konstituerade karaktär är förutsättningen för dess agentskap. För vad är det som möjliggör en ändamålsenlig och genomgripande omvandling av kulturella och politiska relationer, om inte en relation som kan vändas emot sig själv, som förändras, och som bjuds motstånd? (Butler 1995a: 46)

Det låter som om Butler tänker sig att en genomgripande kritik måste vara en slags självkritik. Hur denna "självkritik" skulle kunna uppstå är, som vi har sett, Benhabibs huvudkritik emot Butler: det måste finnas en möjlighet att stoppa föreställningen och gripa in i produktionen, anser Benhabib, och detta in-gripande måste komma någon annanstans ifrån än från de jaglösa aktörerna i genusteatern – de kan bara fortsätta att följa sina instruktioner. Vi ska nu se hur Benhabib svarar på Butlers anmärkningar och hur Butler försöker förtydliga sin position.

Andra omgången

Vad betyder det att subjektet är konstituerat av språket? undrar Benhabib i sin andra text, "Subjectivity, historiography, and politics: reflections on the 'Feminism/postmodernism exchange'". Är det i språkliga prak-

tiker, i samtalande, skrivande och läsande, som vi hittar de viktigaste förklaringarna till genus? Påverkar inte familjestruktur och vanor, barnomsorg och uppfostran, skola och fritidssysslor, kläder och moden, etc. genus? Benhabib håller med om att en kulturs narrativa koder definierar förståelsen av pronomenet "jag" och bestämmer när, av vem och hur det kan användas, men anser att historiska och kulturella studier av sådana koder och praktiker aldrig kan besvara huvudfrågan:

...vilka mekanismer och dynamiker är involverade i den utvecklingsprocess genom vilken det mänskliga spädbarnet, en sårbar och beroende kropp, blir ett åtskilt jag som kan tala sitt språk och som kan delta i de komplexa sociala processer som utgör dess värld? (Benhabib 1995b:109)

För att finna svaret på den frågan måste vi, säger Benhabib, studera strukturella processer och socialiserings- och individueringsdynamiker. Men också när det gäller problemet med agentskap och determinism är det nu empiriska lösningar Benhabib söker. En teori om genus som performativt konstituerat kan inte förklara hur människor kan vara självbestämmande, hur de kan variera genuskoder och stå emot hegemoniska diskurser, så som Benhabib tycker att människor gör och bör göra. För att förklara det krävs det att vi utrustar subjektet med psykiska, intellektuella och andra källor till kreativitet och motstånd, tror hon. Men sådana källor kan vi inte finna genom enbart filosoferande, dekonstruktion eller avslöjande av metaforer och troper, utan det kräver ett samarbete med socialvetenskaperna, med psykologi, psykoanalys och andra discipliner.

Benhabib ger inte många argument för sin ståndpunkt och hon för ett märkligt resone-

mang. Först tar hon två saker för givna: i) att ett subjekt inte kan vara konstituerat av diskurser utan att vara determinerat av dem, och ii) att ett av diskurserna determinerat subjekt inte kan förändra desamma, inte kan göra motstånd mot dem, utan bara kan fungera som en slags förlängning av dem. Sedan slår hon fast att vi, som subjekt, faktiskt inte är determinerade: vi gör motstånd mot diskurserna. Mot detta invänder Butler förstås att ett subjekt kan konstitueras med agentskap, och alltså med möjlighet att motsätta sig och förändra diskurserna. Men Benhabib har också en normativ dimension i sin text: en genus- och subjektsteori ska inte bara vara empiriskt adekvat, utan också implicera godtagbara normativa visioner av till exempel agentskap, säger hon.

Kan teorin [Butlers] göra reda för de förmågor till agentskap och förändring den vill tillskriva individerna, och alltså inte bara förklara hur jaget konstitueras, utan också förklara det motstånd mot makten och diskursen som just detta jag är kapabelt till? (Benhabib 1995b:111)

I sitt svar, "For a careful reading", pekar Butler (1995b) på flera klara felläsningar som Benhabib gör sig skyldig till. Benhabib skriver att vi enligt Butler måste ta farväl av "göraren bortom görat", men Butler (och Nietzsche) talar om "göraren bakom görat". (Troligen en oväsentlig felskrivning, Benhabib verkar till exempel inte avse Gud med "göraren bortom".) Och från att uttrycken för genus performativt konstituerar genus i Butlers teori, sluter sig Benhabib till att handlingarna performativt konstituerar jaget, men det är förhastat: det som konstitueras är subjektet.

Ytterligare en felläsning gäller termen 'performativ'. Benhabib tolkar Butlers teori

om performativer som en variant av goffmansk teori om hur uttryck eller handlingar konstruerar det sociala jaget, och associerar till en teaterföreställning, "performance". Men Butlers begrepp performativer kommer från hennes läsning av Jacques Derridas tolkning av John Austins talaktsteori. Performativen är en språkhandling som skapar det den benämner,¹⁸ och visar på så sätt tydligt på diskursens produktiva makt, tycker Butler. Men även om performativen ger sken av att uttrycka en intention hos den talande, en intention som fanns före och oberoende av språkhandlingen – en "görare bakom görat" – så är detta intentionella subjekt bara avläsbart som en effekt av handlingen. Dessutom är den talande beroende av språkliga konventioner för att performativen ska fungera: performativen är en slags repetition eller citering. Den som avger ett löfte eller döper ett skepp upprepar, om inte exakt så nästan, vad andra sagt tidigare. Detta gör, tror Butler, att intentionen inte blir så enväldig som vi vanligen tänker oss: den som vill uttrycka sig är beroende av språkliga koder och konventioner, varför uttrycket inte kan bli så personligt som den talande kanske önskar.¹⁹ Men:

Kategorin "intention", ja till och med begreppet "göraren", har sin plats, men denna plats är inte längre "bakom" handlingen, som dess upprinnelse. Om subjektet – en kategori i språket och, alltså, något annat än det Benhabib kallar "jaget" – är performativt konstituerat, så följer det att denna konstitution är en konstitution i tiden, och att "jaget" och "viet" varken är helt determinerade av språket eller helt fria att använda språket som ett externt medium. (Butler 1995b:135)

Butlers subjekt är alltså inte helt determinerat av, inte helt utelämnat åt, språket, men det är inte heller helt fritt att använda språket hur

som helst, reglerna måste följas, i alla fall till en viss utsträckning, om man vill bli – någorlunda – förstådd.

Men språket förändras och förnyas. Och det är just där och när diskursen förändras som vi kan finna "agentskap", påstår Butler.²⁰ Butler påstår emellertid också att förutsättningen för agentskap inom diskursen är att subjektets språkliga existens bara är tillfällig; subjektet måste konstitueras igen och igen i och av språket eller diskursen.²¹ Därför är subjektet öppet för förändringar: konstitutionen måste upprepas men går inte till på exakt samma sätt varje gång, de normer som är i spel förändras.

Därför insisterade jag på att beskriva agentskap som åter-och-om-menande [resignification] i Gender Trouble: om subjektet är ett omarbetande av just de diskursiva processer av vilka det är utarbetat, så finns "agentskap" i de möjligheter att åter-och-om-mena något som öppnats av diskursen. I den meningen är diskursen agentskapets horisont. Men det medför också att performativitet måste tänkas om som åter-och-om-menande. Detta innebär dock inte något "adjötagande" av göraren, bara till *placandet* av göraren "bortom" eller "bakom" görat. För "görat" är sig självt och giltigheten hos de konventioner det åberopar, men också de framtida möjligheter det öppnar; "göraren" är den osäkra bearbetningen av de diskursiva möjligheter som han eller hon själv utarbetas av. (Butler 1995b:135)

När Benhabib frågar hur vi kan stoppa föreställningen och få ett ord med i produktionen av pjäsen, så rekonstruerar hon mitt agentskap felaktigt, säger Butler. Benhabib återställer nämligen det intentionella subjektet bakom görandet. Men det är inte möjligt att gripa in i produktionen utifrån, svarar Butler. Det finns ingen utsida ty makten når överallt. Det vi måste göra är att bearbeta just de dis-

kurser och maktregimer som konstituerar just oss. Detta är en historisk kamp, och i den hjälper inga kvasitranscendentala subjekt eller andra devalverade filosofiska begrepp, fyrar hon av.

Som vi sett polariseras Benhabibs och Butlers uppfattningar i dialogen: de tolkar varandra som mer bittra motståndare än de egentligen är. Båda två söker formulera ett mellanläge: subjektet är varken determinerat eller fritt. Men de utgår från varsitt håll: Benhabib går inifrån och ut. Hon tar insidan för given. Butler går utifrån men försöker att inte kliva in: det nietscheanska "genealogiska" greppet. Handlingar, språk och diskurser är givna, och de skapar illusoriska effekter – insidor.

Butler uppfattar Benhabibs subjekt som "ready-made", som något som kanske rent av föds färdigt för att placeras i ett nät av relationer, i kultur, politik och så vidare, som det sedan tar itu med efter eget sinne. Hon tillskriver det en fri vilja och en transcendental dimension, vilket Benhabib själv aldrig uttalat gör.²² Enligt Benhabib själv har subjektet visserligen en potential till autonomi och "genuina" intentioner, men det är samtidigt djupt situerat i eller påverkat av konkreta omständigheter av olika slag. Det är också – uttalat – en normativ teori – det gäller för oss som politiska subjekt att frigöra potentialen och förverkliga vår autonomi! Den viktigaste frågan Butler ställer till Benhabib tycker jag är: Hur ska situationen förstås, vad betyder det att vi både är författare och huvudperson?

Benhabib ser Butlers subjekt som enbart ett resultat, en förlängning, av diskurserna, som något som inte kan återverka på dessamma, något som determineras av dessamma, något som bara återspeglar det det är "gjort" av. Mot detta protesterar Butler

att ett subjekt kan konstitueras med agentskap, men också att agentskap kan lokaliseras till språket i stället för till subjektet. Jag skulle vilja tillägga: varför måste agentskap stå i motsats till determinism? och kan inte en förmåga att göra motstånd vara determinerad? Benhabibs viktigaste fråga till Butler är: Hur ska agentskap förstås, hur kan normer och koder förändras om det inte finns ett benhabibskt *jag*?

Benhabibs subjekt och agentskap

I min tolkning av Benhabibs och Butlers uppfattningar²³ är det frågorna formulerade ovan som styr: finns det någon bakom "görat" är det alltså jag. Men intresset att reda ut vad subjektet och, framför allt, agentskap är finns hos både Benhabib och Butler. Det får bara inte, och kan därför bara inte, verka Benhabib tänka, vara så att subjektet inte är något mer än det som formar det, än det som kommer "utifrån": subjektet har en förmåga att göra något eget av sin situation, subjektet är unikt. (Räcker det inte med en unik plats i tid och rum, som vi alla har? undrar jag.)

Men trots att vi inte väljer de vävar i vars nät vi till en början är fångna och inte själva väljer vilka vi önskar samtala med, består vår handlingsförmåga i att vi av dessa berättelser och berättelsefragment kan väva en livshistoria som känns meningsfull för oss, betraktade som unika individuella jag. (Benhabib 1997:138)²⁴

Jag tror att hon delar den uppfattningen med många: vi vill ha ett ord med i laget, vi vill inte att vi själva, våra handlingar och våra liv ska vara förutbestämda, och därför väljer vi att tro att vi kan påverka. I sin teori förlitar sig Benhabib också på traditionella, humanistiska uppfattningar om subjektet,

jaget, autonomi och så vidare, och på den retoriska kraften hos dessa termer. Hon definierar dem inte och gör till exempel inga klara distinktioner mellan "subjektet", "jaget" och "identiteten". Ibland använder hon "subjektet" och "jaget" som synonyma, och ibland "jaget" och "identiteten". "Identitet" kan stå för allt från kvinnors kollektiva identitet, över en persons medvetna och omedvetna uppfattningar om sig själv, till personlig identitet över tiden.²⁵ Näväl, Benhabibs subjekt är kvasiuniversellt och det är utrustat med en förmåga till kommunikation, moraliskt ansvarstagande och autonomi.

Men, detta kvasiuniversella subjekt är, som vi sett, ett situerat subjekt, och det är vad det betyder som vi ska försöka reda ut. Vidare är Benhabibs subjekt ett dialogiskt subjekt.

Att vara och bli ett jag är att infoga sig i samspråksvävar: det är att veta hur man ska svara när man blir tilltalad och i sin tur lära sig hur man tilltalar andra. (1997:138)

Och det är just med detta dialogiska grepp och Charles Taylors "samspråksvävar" Benhabib vill göra situationen fattbar: "...Taylors idé om 'samspråksvävar' ... ger en lämplig avvägning mellan handlingsförmåga och passivitet, initiativförmåga och betingning, frihet och determinering" (1997:138). Och det är denna avvägning mellan frihet och determinering som liknelsen med författaren och huvudpersonen i *Feminist contentions* ska illustrera.

Vi berättar om vilka vi är, om de "jag" som vi är, med hjälp av narrativer. "Jag föddes då och då, som dotter till den och den..." etc. Dessa narrativer är djupt färgade och strukturerade av vår kulturs koder för begripliga biografier och identiteter. Vi kan gå med på

allt det där, men icke desto mindre måste vi argumentera för att vi inte bara är förlängningar av våra historier, utan att vi i våra egna livs historier samtidigt är författare och huvudperson. (Benhabib 1995a, 21)

Historierna om våra liv är inte redan skrivna, vi har förmågan och möjligheten att påverka handlingen – åtminstone till en viss utsträckning. Näväl, på vilket sätt gör liknelsen situationen klarare? För det första undrar jag, är liknelsen bokstavligt eller bildligt menad? Påverkar jag mitt "jag" (försatt att det finns ett sådant) eller bara min egen uppfattning om vem jag är? Påverkar jag mitt verkliga liv eller bara berättelsen om det, mitt liv summerat och strukturerat som en narrativ? Med andra ord, är agentskapet en förmåga till handling och förändring, eller bara en förmåga till historieberättande? Jag medger att det inte är så lätt att skilja mellan "det egentliga jaget" och "identiteten", eller mellan "det egentliga livet" och "historien om livet" (speciellt inte det första), men jag tror inte att det är helt meningslöst: jag är inte (alls) exakt sådan som jag tror att jag är, min tillvaro idag är inte densamma som mitt minne av den i morgon.

För det andra undrar jag, varför *måste* vi argumentera för att vi också är författare? Är det för att vi (ofta) har en känsla av att vara fria? Den kan vi (och Butler) vara överens om, men frågan är om känslan är befogad. Eller är det för att autonomi är ett bra ideal? Det kan hända, men frågan är om det inte ändå kan vara berättigat att skilja mellan en normativ och en deskriptiv dimension hos subjektbegreppet, så långt det går.²⁶

Det enda icke-normativa argument Benhabib har för att subjektets liv inte är determinerat (förutom argumentet att vi faktiskt gör motstånd), är även det en liknelse med språket.

Ändå avgör inte socialisations- och ackulturationsprocesser på förhand den unika individens livshistoria och hans eller hennes förmåga att initiera nya handlingar och nya satsar i ett samtal, liksom de grammatiska språkregler vi lär oss inte uttömmar vår förmåga att bygga ett oändligt antal välformade satsar i detta språk. (Benhabib 1997:139)

Detta argument är synnerligen svårbedömt, tycker jag. Vad är socialisationsprocesser och ackulturationsprocesser? Även om det är sant att vi kan konstruera ett oändligt antal välformade satsar i vårt språk,²⁷ så finns det kanske en gräns för de realistiska satserna? Begränsas vi inte alls av grammatiken (det kanske vi gör även om vi kan konstruera ett oändligt antal välformulerade satsar)? Påverkar språket inte vår uppfattning om världen och oss själva? Och så vidare. Men socialisations- och ackulturationsprocesser avgör inte *ensamma* den unika individens livshistoria på förhand. Det är väl inte heller vad Benhabib menar. Möjligen gör de det tillsammans med individens alla egenskaper, han eller hon är ju situerad i sin tid, historia, sociala och geografiska miljö och så vidare (som i och för sig kanske helt avgör hur ackulturationsprocessen ser ut), och i sin biologi. Men, som Benhabib själv säger, avgör individen *ensam* inte heller sin historia, han eller hon väljer inte sitt nät av relationer och sina samtalspartner. (Hur skulle han eller hon kunna göra det? Skulle han eller hon kunna bli en individ, eller snarare ett subjekt, ensam?) Vi kan jämföra denna position mellan frihet och determinering med Butlers diskussion om intentionens plats: subjektet och intentionen är beroende av språkreglerna, men det finns fortfarande en plats för intentionen (subjektet) – dock inte bakom uttrycket, som dess direkta upphov.

Vi kan också jämföra positionen med vad

Benhabib själv säger när hon diskuterar Rawls:²⁸ subjektet bakom slöjan av okunnighet är oförmöget att göra några val eftersom ett noumenalt²⁹ jag inte har någon karaktär eller några förmågor, inga mål eller önskningsar, ingen historia eller relationer. Vari fråga kommer då intentionen (motivationen) hos Benhabibs ännu inte situerade jag?³⁰ När subjektet situeras uppstår olika önskningsar och så vidare, vad är det då som finns, "logiskt" inte kronologiskt, före situeringen? Vad är det unika? Är det den kropp subjektet har? Men den är väl en del av subjektets situation? Är det en vilja, fast Benhabib inte säger det uttalat? Men är det en universell, kantiansk vilja så är den inte unik för individen. För mig förblir hennes mellanläge allt annat än tydligt.

Och trots att Benhabib bara anser sig komma med kvasiuniversella anspråk, finns det, som Butler påpekar, ett universalistiskt drag i Benhabibs tänkande. Hon talar om att vi för att förstå vad subjektivitet och agent-skap är ska studera "...de sociala processer genom vilka ett mänskligt spädbarn blir ett socialt jag, oavsett det kulturella och normativa innehållet som definierar ett jag i olika socio-historiska kontexter" (Benhabib 1995b:109). Dessa processer gjorde antikens egyptier till medlemmar i sin kultur, lika väl som de nu gör hopiindianernas barn till sociala varelser. Jag tvivlar på att det finns sådana universella processer (men det beror kanske på vilken abstraktionsnivå man väljer att beskriva dem på). Det bör även Butler göra. Och själv diskuterar Benhabib olika typer av individuering i samband med sin kritik av det manliga egot i västerländsk traditionell filosofi och Carol Gilligans berömda utvecklingspsykologiska undersökningar. Hurudant subjektet är beror, bland annat, på dess kön och genus, säger Benhabib.

Butlers subjekt och agentskap

För den antiuniversalistiska Butler finns det flera sätt att bli och vara subjekt på. Det finns också olika typer av subjekt, eller småteorier om subjektet, som samsas i hennes teori, och som på något sätt alla hakar i varandra. Det gör inte hennes teori lättläst. Butler är för den delen aldrig lättläst: hon praktiserar verkligen den postmoderna öppenheten, är medvetet motsägelsefull och minst lika metaforisk i sitt skrivande som Benhabib. Jag ska ändå göra ett försök att sortera hennes subjektanvändningar.

Men först det gemensamma för "småteorierna": subjektet är konstituerat och denna konstituering måste upprepas, där är Butler konsekvent. Hon har också en konsekvent ansats, nämligen att tala om subjektet som skilt från jaget: "...subjektet – en kategori i språket, och, alltså, något annat än det Benhabib kallar ett 'jag'..." (Butler 1995b:134-5). Men den ansatsen misslyckas hon ibland med, även om hon aldrig använder termen 'jaget' som beteckning på ett substantiellt jag i sin egen teori.

I vilken utsträckning konstitueras subjektets integration, det vill säga en persons identitet med sig själv, av de regulativa praktiker som formar och bestämmer genus? (Butler 1990:16)

Därför går det inte att säga att Butler och Benhabib talar om så olika saker när de talar om subjektet att deras teorier inte har några beröringspunkter. Men till skillnad från Benhabib närmar sig Butler subjektet utifrån, det är orsaken till att hon inte vill tala om jaget på Benhabibs sätt. Det är inte något för-givettaget subjekt hon intresserar sig för: subjektet är inte utgångspunkten utan resultatet eller effekten, av språket, diskursen,

makten, den heterosexuella normen och så vidare. Men termen 'subjektet' står, som sagt, för många olika men besläktade företeelser hos Butler, som jag sorterar och benämner på följande vis:

1) *Det språkliga subjektet* – den som talar (eller agerar på annat sätt), den som använder pronomenet *jag*, och blir lyssnad till. Men det är också den uppfattning om en person och dennas intentioner som formas av hans eller hennes tal (eller andra handlingar), både hos personen själv och hos andra.

2) *Det politiska subjektet* – den som är konstituerad med agentskap, det vill säga den som har möjlighet att agera och därmed uppträda som ett subjekt i samhället, men förmodligen också privat. (Butler med sitt foucaultska maktbegrepp borde anse att även det privata är politiskt.) Kvinnor och homosexuella är inte (fullvärdiga) subjekt i denna bemärkelse. Men inte heller det politiska subjektet är suveränt, det är konstituerat av diskurser, alltså *subjektiverat* eller underkastat makten och format av den. Därför kan subjektivitet och agentskap se olika ut beroende på hur de politiska diskurserna ser ut.

3) *Det kroppsliga subjektet* – en kropp som "räknas" ("bodies that matter"), som till exempel är av "rätt" kön eller praktiserar "rätt" typ av sexualitet, är "materialiserad". Det vill säga subjektet blir begripligt om det följer normerna, men också *gripbart*, som en påtaglig kropp.³¹

Butler vägrar att göra den gängse distinktionen mellan fysiskt och mentalt. Det som är fysiskt, är fysiskt och "materialiserat" för oss eftersom vi är så påverkade att tro på dess "naturlighet": vi tar det fysiska för något "givet". Normer, som den heterosexuella normen, "materialiseras" när de blir an-

sedda som naturliga. De, eller en del av dem, blir kroppsliga: kroppen formar sig efter dem och vi känner dem i kroppen. (Butlers idéer om "materialisering" är på intet sätt oproblematiska. Är allt fysiskt materialiserat på detta sätt? Tar vi verkligen allt fysiskt för givet, artefakter till exempel? I vilken mening är materialiserade normer kroppsliga? Är de kroppsliga i betydelsen materiella eller är de somatiska? Trots problemen tycker jag att Butlers påstående att sexuella normer materialiseras verkar riktigt på åtminstone två sätt: dels beror kanske vilka kroppsdelar som blir sexuellt laddade på våra normer, och dels gör vi våra kroppar manliga respektive kvinnliga (vi till exempel bygger och bantar.)

4) Det "psykoanalytiska" subjektet (hos Butler!)³² – kan kanske beskrivas som det kroppsliga subjektet och dess psyke (en konsekvens av Butlers försök att förena Freud och Lacan med Foucault). Det "psykoanalytiska" subjektet konstitueras av sexualitetens diskurs: i första hand av normen om heterosexualitet och tabut mot incest som vi internaliserat och, alltså, *inkorporerat*. Den typ av subjektivitet som vi känner, med den form av autonomi som Butler anser vara en följd av bortträngning, skulle inte kunna uppstå utan dessa normer. Egot (Freuds begrepp), en förutsättning för psyket, är dessutom mentala projektioner av förmålor och sensationer på kroppens yta, en form, och inte något i grunden inre eller själsligt. Det "psykoanalytiska" subjektet har varaktighet och kontinuitet, även om det förändras och "rekonstitueras".

Påståendet att subjektet är *en kategori i språket* återkommer ofta hos Butler, men det är inte grammatik och satslösning hon är intresserad av. För att det ska bli begripligt måste det tolkas olika på olika ställen.

Jag läser det så här:

a) Ett subjekt (det språkliga subjektet) är en språklig eller abstrakt (performativt konstituerad) entitet, nästan en slags illusion. (Främst i *Gender trouble*.)

b) Att en mänsklig kropp är ett subjekt (det politiska subjektet) är ett språkligt, eller snarare socialt, faktum. (Främst i *Bodies that matter*.)

c) En mänsklig kropp är ett subjekt (det språkliga eller det kroppsliga subjektet) endast när den talar eller handlar. (Främst i *Excitable speech*.)

d) En mänsklig kropp blir (också) ett subjekt (det "psykoanalytiska" subjektet) när det blivande subjektet får tillträde till språket som ett resultat av den internaliserade "lagen" (incesttabut och den heterosexuella normen) och bortträngningen av det älskade objektet.³³ (I *Gender trouble*, *Bodies that matter*, *The psychic life of power*.)

Det gemensamma för Butlers subjekt är, igen, att de är konstituerade, och det oftast performativt (i *Bodies that matter* lanserar hon teorin om "materialisering" som en alternativ form av konstruktion, se om punkt 3) ovan). Att Butler förälskat sig i Austins talaktsteori är lite förvånande, hon är inte precis någon analytisk filosof, men jag tror att det finns två förklaringar: A) Austin beskriver hur vi kan skapa abstrakta företeelser av bara ord, företeelser som ändå har en slags objektiv existens och inte är rena fiktioner, vilket visar på språkets makt; och B) enligt Derridas tolkning av Austin så måste performativen för att vara lyckad vara en slags citering, en upprepning, vilket förhindrar vad Butler kallar för ett rent instrumentellt användande av språket, och ger möjlighet till förändringar och därmed till agentskap – upprepningen sker alltid inom lite olika kontexter.

A) I *How to do things with words* försöker Austin förklara hur vi med bara ord kan göra saker och förändra världen.

Termen "performativ" kommer att användas på varierande men besläktade sätt och i flera besläktade konstruktioner... Ordet är givetvis avlett från "perform" ("utföra" eller "agera"), det verb vi vanligen förknippar med substantivet "handling": detta indikerar att yttrandet av performativen är en handling – i normalfallet betraktas det inte som att bara säga något. (Austin 1997:6-7)

Performativen är en sats där uttalandet i sig medför förändringen. Med en performativ är det inte som med en order, en order måste uttalas och verkställas för att förändringen ska äga rum. Performativen kräver nämligen inget verkställande eftersom den inte innebär någon (direkt) fysisk förändring. Det klassiska exemplet på en performativ talakt är vigselceremonin: (på engelska) "I declare you man and wife". Om satsen uttalas vid rätt tillfälle, av en auktoriserad vigselförrättare och så vidare, innebär den en förändring i världen: ett äktenskap instiftas, två personer blir gifta med varandra, blir man och hustru med allt vad det innebär av legala och sociala rättigheter och skyldigheter. Så här förklarar Butler själv vad en performativ är:

En performativ akt är en akt som skapar det den benämner, och på så sätt visar på diskursens konstitutiva eller produktiva makt. (Butler 1995b:134)

I just detta, performativens produktiva dimension, ligger dess attraktion för Butler. Butler är dock ingen renlärig talaktsteoretiker. För det första använder hon "performativt konstituerat" även om det som är konstituerat av andra typer av hand-

lingar än talhandlingar. Till exempel är genus – också – performativt konstituerat av sexuella praktiker. För det andra så är det exempel hon ger på en performativ talhandling, nämligen "...det bibliska uttalandet av en performativ, det vill säga, 'Varde ljus!'" (Butler 1993:13), ingen klassisk performativ: den är formulerad i konjunktivt modus och inte indikativt, den är en typ av uppmaning, och den för med sig en fysisk förändring i världen – det blir ljus. Visserligen ifrågasätter Butler distinktionen mellan fysiskt eller materiellt och mentalt i sina texter, och visserligen är det ibland svårt att säga vilka talakter som är performativer och vilka som inte är det, men jag tvivlar på att det var Butlers avsikt att visa *det* när hon valde sitt exempel. Men visst, också vigselceremonin för med sig fysiska förändringar, till att börja med sätter de alldeles, alldeles nygifta på sig ringar.

Hur som helst, performativen är en bra metafor för det Butler är ute efter. Kanske i ännu högre grad när det gäller genus än subjektet. Det vi kan observera är uttrycken för genus, vi kan aldrig observera det de antas vara uttryck för. Det finns inget annat än uttrycken, de *är* genus säger Butler. Den "naturliga" genusidentiteten eller "genuskärnan" hos en individ konstitueras av uttrycken, på samma sätt som ett äktenskap konstitueras av performativen, om den uttalas i rätt omständigheter. Vi har en äktenskaps institution och varför inte en genusinstitution, om än mindre medvetet skapad? Genus är lika mycket eller lika litet en illusion som äktenskapet.

Också det att subjektet konstitueras performativt måste förstås metaforiskt: att säga "jag" är inte att uttala någon performativ. Ett problem med genus och subjektet jämfört med äktenskapet är tidsaspekten. Det

enskilda äktenskapet varar tills de gifta skiljer sig eller dör, men hur länge varar någons genus eller ett subjekt? Bara under den performativa akten? Till nästa performativa akt? Subjektet måste konstitueras igen och igen, säger Butler. Ett tidigare konstituerat subjekt borde influera ett senare – om det rör sig om samma kropp – tycker man, men hur går det till om subjektet är en språklig kategori och bara existerar *i* språket, *i* talet eller handlingen?

Ett annat problem är detta: vem konstituerar vem performativt? (Nu är vi där med "göraren" igen!) Kan jag bara konstituera mig som subjekt och mitt genus, eller dig som subjekt och ditt genus också? Enligt talaktsteorin borde båda delarna vara möjliga, men hur kan mina genusuttryck konstituera ditt genus? Kanske i ett interagerande? Om jag behandlar dig som en man och uppträder som en kvinna i mötet med dig, säg att jag är svag för dina breda käkar och darrar lite när du närmar dig, så borde det väl påverka också ditt genus? Fast det blir krångligt om en individs genus ska vara effekten av dess egna genushandlingar och vissa av andra individers genushandlingar!

Butler använder också ett annat sätt för att visa på genus och subjektets konstitution eller onaturlighet. I fotspåren på Nietzsche³⁴ och Foucault gör hon, som jag nämnt, en så kallad genealogisk kritik av genus och subjektet. Det innebär att hon vänder upp och ner på orsak och effekt: i stället för att se "uttrycken" för genus som uttryck för en "genuskärna" eller genuidentitet, och handlingar överhuvud taget som uttryck för ett förspråkligt eller fördiskursivt subjekt, ser hon själva "uttrycken" (handlingarna) som genus eller subjektet. Genusidentiteten är i själva verket *effekter* av "genusuttrycken" (som *är* genus) och subjektet är i själva ver-

ket handlingarna (som *är* subjektet). Det finns varken någon genusidentitet eller någon själ djupt inne i oss, de uppstår *i* språket och handlingarna, vi har ingen "insida".

Vad är nu kontentan av detta? I Butlers teori finns det inte något färdigt och beständigt subjekt. Det finns bara det subjekt som uppstår i eller genom handlingarna, vilka förändrar det tidigare subjektet (om det finns kvar), på ett sätt som inte kan förutses. Men hur vet vi vilka handlingar som förändrar vilket subjekt, om det inte finns något subjekt mellan handlingarna? Eller, rättare sagt, hur kan ett subjekt *förändras* – genom rekonstitution – om det inte existerar mellan konstitutionerna, om det bara finns i talet? Är det de handlingar och subjekt som är relaterade till en och samma kropp som påverkar varandra? Med andra ord, är det kroppen som står för kontinuiteten, den "personliga identiteten" över tiden?

Austins talaktsteori och Nietzsches "genealogi" är två olika teorier från olika områden inom filosofin, och det är förmodligen möjligt att acceptera den ena och förkasta den andra. Till exempel skulle intentionella subjekt à la Benhabib kunna skapa sociala fakta med hjälp av performativer. Kan den typen av intentionella subjekt själva vara performativt konstituerade? Benhabib anser att de inte kan det. Varför är svårt att förstå eftersom hon inte förklarar varifrån den "genuina" intentionen kommer, men de intentionella subjekten är *per definition* inte konstituerade, i alla fall inte av något icke-metafysiskt. Däremot kan andra typer av subjekt konstitueras på det sättet, vi kan till exempel utnämna någon till president performativt. Den personen får sedan – i egenskap av president – makt och möjlighet att agera på flera sätt som bara är tillåtet för honom eller henne. Och det är väl så Butler

tänker sig att subjekt i allmänhet är konstituerade, fast det inte sker på ett avsiktligt sätt. (Vems avsikter skulle det vara? Görarens?)

B) Det andra skälet till performativens dragningskraft är beroende av Derridas läsning av Austin. För att en performativ ska fungera måste den vara en upprepning, nästan en citering av vad andra sagt tidigare, påstår Derrida. Performativen måste vara konstruerad efter en kodad modell och följa de språkliga konventionerna. Om jag vill viga ett par måste jag följa vissa språkliga konventioner (men det är förstås inte allt som krävs!). Jag tror att Austin skulle ha hållit med Derrida på den punkten. Austin-eleven John R. Searle gör det i en diskussion med Derrida. Det är alltså inte så, säger de, att orden på något mystiskt sätt får sin kraft direkt från talarens medvetande, som Derrida tycks tro att många – däribland Austin – tänker sig,³⁵ utan kraften finns där latent, tack vare konventionerna, och en talare kan göra bruk av den om han eller hon vill. Denna upprepning eller repetition är väsentlig för Butlers idéer om agentskap på minst två sätt:

a) Insikten att performativen måste vara ett slags citat förhindrar en rent instrumentell syn på performativer, och på språk över huvudtaget, tror Butler.

Med andra ord, när ord ingår i en handling eller själva konstituerar en sorts handling, så kan de göra det, eftersom de utnyttjar och följer konventioner som har fått sin kraft genom en *sedimenterad upprepbarhet*, och inte för att de reflekterar en individs vilja eller intention. Kategorin "intention", ja till och med begreppet "göraren" har sin plats, men denna plats är inte längre "bakom" handlingen som dess upprinnelse. (Butler 1995b:134)

Detta låter mer kontroversiellt än det är: vem tror inte att vi är beroende av konven-

tioner för att göra oss förstådda? Men det är också ett delikat spørsmål med flera nivåer, som inte är så lätt att stava ut. Vad jag tror att Butler tror är något i stil med följande: i) subjektet är konstituerat i och av språket, eller diskurserna, och alltså borde subjektets intentioner (avsikter)³⁶ också vara formade av språket; och ii) språket lever sitt eget liv, utanför subjektets kontroll,³⁷ men iii) vilka ord subjektet väljer beror på vilken avsikt det har, subjektet är med andra ord medvetet om ordens latent kraft. Derrida skriver också att performativen visserligen är och måste vara ett citat eller en repetition, men att det inte innebär att den talandes intention försvinner helt och hållet:

...kategorin intention försvinner inte i en sådan typologi, den har sin plats, men från denna plats kan den inte längre styra yttrandets hela kontext och system. (Derrida 1977:18 citerad i Butler 1995b:134)

Derrida och Butler är eniga om att "...'jaget' och 'viet' varken är helt determinerade av språket, eller helt fria att använda språket som ett externt medium" (Butler 1995b:135).³⁸ Detta är kärnan i Derridas (och Foucaults) betydelse för Butler.

Den som agerar (vilken inte är densamma som det suveräna subjektet) agerar exakt i den utsträckning som han eller hon är konstituerad som en aktör, och opererar alltså inom ett fält av språkliga förutsättningar ända från starten. (Butler 1997a:15-16)³⁹

Bort med "det suveräna subjektet", "det genomskinliga medvetandet", "det rena förståndet", "den fria viljan" och allt vad det brukar heta!

b) Performativen som en upprepning är också det som (ibland) gör agentskap möjligt i Butlers teori. Den bokstavliga eller

metaforiska performativen uttalas varje gång i en ny kontext (eller i nya omständigheter om det är metaforiska icke-språkliga performativer), och det finns alltid någon skillnad mellan dessa kontexter. En sats betydelse varierar alltid något när dess kontext varierar, tror Butler. (Om vi skiljer mellan type och token, så har varje sats-token en unik betydelse.) Detta ger utrymme för förändringar av genus eller av subjektet, det vill säga av det som skapas performativt, tänker sig Butler. Denna typ av förändring är synonym med agentskap.

Att ett "jag"⁴⁰ grundas genom uttalandet av det anonyma pronomenet "jag" implicerar att citeringen inte utförs av ett subjekt, utan att den snarare är det åkallande genom vilket ett subjekt får språklig existens. Att detta är en process som repeteras, en procedur som upprepas, är precis agentskapets villkor inom diskursen. Om ett subjekt konstituerades en gång för alla, skulle det inte finnas någon möjlighet att upprepa de konstituerande konventionerna och normerna. Att ett subjekt måste konstitueras igen och igen implicerar att det är öppet för gestaltningar som inte är helt bestämda på förhand. (Butler 1995b:135)

Jag kan förstå att detta omkonstituerande av subjektet gör att det kan förändras, men inte varför dessa förändringar inte skulle vara avgjorda på förhand, det vill säga determinerade. Butler (liksom Benhabib) ställer ju agentskap mot determinism i sin teori. En annan fråga är om dessa förändringar är medvetna och avsiktliga eller inte? Om de är det, "medvetna och avsedda av vem"? undrar jag. Av det "förra" subjektet? Men existerar det ända till nästa handling om det är språkligt, i språket? Ibland låter Butler som om det ändå finns ett jag, en "görare bakom görat".

Tvärtom, att uttrycka genus performativt innefattar det svåra historiska arbetet att utvinna agentskap från själva de maktregimer som konstituerar oss, och som vi opponerar oss emot. Detta är, konstigt nog, ett historiskt arbete... (Butler 1995b:136)

För det mesta låter Butler dock som om denna performativa rekonstitution av genus och subjektet mer eller mindre skedde på en höft: misstag, misslyckade identifikationer med det egna könet och felaktiga tolkningar skapar variationer i konstituerandet av genus och subjektet. Jag försöker vara som min mamma och göra som andra kvinnor men lyckas inte riktigt. Mitt sätt att vara kvinna på är alltså inte exakt som ditt. Ibland är agentskap detsamma som rekonstitution eller åter-och-om-menande (resignification) (det språkliga och det "psykoanalytiska" subjektet, *Gender trouble* och *Feminist contentions*); ibland är subjektet konstituerat med agentskap (det politiska subjektet, *Feminist contentions* och *Bodies that matter*); ibland finns agentskapet i språket. I *Excitable speech* är agentskap helt klart förlagt till språket. Användningen och förståelsen av ord, satser och texter varierar på ett okontrollerbart sätt. Vad betydelsen hos till exempel "subjekt" och "agentskap" kommer att vara i morgon kan ingen säga. Detta kan man förvisso kalla diskursens makt, men jag förstår inte varför den skulle vara indeterministisk – om än svårkontrollerbar. Kausalkedjornas komplexitet är ingen garanti mot determinism, och förresten tycker sig språkhistorikerna se klara utvecklingslinjer i många fall.

I *The psychic life of power* (det "psykoanalytiska" subjektet) uppstår agentskap, eller möjlighet till motstånd mot diskurserna och makten, i och med subjektets "vändning

mot sig självt”. Butler försöker sig här på en syntes av Freud och Foucault. Egot är det ”psykiska rum” som skapas när det förlo-
rade älskade objektet internaliseras, men då som ett hatobjekt. Att relationen nu blir en hatrelation beror på att subjektet i vardande inte sörjer förlusten (den heterosexuella normen gör att det blivande subjektet inte kan erkänna förlusten, det kan inte erkänna att det älskat någon av sitt eget kön) utan förtränger den och därför blir melankoliskt. Det kommer alltså att hata sig självt och vara ständigt självkritiskt: så vänds makten emot sig själv. Men motstånd skapas också på ett annat sätt, genom subjektets önskan att alls vara ett subjekt, att ha en identitet.⁴¹ Det är bättre att ha en dålig identitet än ingen alls: blir jag kallad svartskalle så tycker jag till slut att det inte är så dumt, jag är i alla fall någon. Den negativa identiteten vänds till en positiv, subjektet gör motstånd. Jag förstår hur motstånd mot diskurserna blir möjligt genom detta, men inte hur determinism undviks. Tvärtom, detta subjekt verkar programmerat för motstånd.

Sammanfattning

Vilket är Benhabibs och Butlers bidrag till diskussionen om subjekt och agentskap? Till att börja med tycker jag inte att någon av dem bidrar nämnvärt till den klassiska filosofiska diskussionen om determinism och fri vilja: de är alltför oprecisa på den punkten. (Men det är inte heller vad de försöker göra!) När det gäller subjektet är Benhabibs teori för mager och otydlig för att vara viktig. Hennes största bidrag – i just debatten med Butler – är att hon gör klart att det finns en risk för inkonsistens,

eller åtminstone inkoherens, om vi gör oss av med det traditionella, humanistiska subjektetsbegreppet, men ändå talar om frigörelse: frigörelse av vad? Butler, i sin tur, bidrar med att visa att det är möjligt att teoretisera om både agentskap och subjekt på många olika sätt. Att studera subjekt och agentskap historiskt-empiriskt, alltså inte förstått som ett på förhand givet jag, ett transcendentalt ego eller en metafysisk fri vilja verkar angeläget, liksom att undersöka om det finns i grunden flera sätt att bli och vara subjekt på. Vi har alltför lätt att förutsätta att andra är som vi själva. Hennes största förtjänst är kanske ändå att hon outtröttligt upprepar hur betydelsefulla språk och normer är för subjektets tillblivelse.

Min mamma har ledsamt nog Alzheimers sjukdom. För en tid sedan skulle hon skriva under ett papper. ”Du ska skriva på här. Skriv Birgit Carlson, du heter så”, sade jag. ”Åh, det är hemskt att vara så glömsk, men hur ser *b* ut?” ”Ett streck med två liksom bubblor på.” Sakta textade hon *B e a r g i t*. För säkerhets skull slängde hon dit ett extra vågrätt streck på *t*:et. Sedan skrev hon snabbt och fullkomligt flytande efternamnet, precis som man tänker sig att en människa skriver ett namn hon skrivit i nästan hela sitt liv. Det såg till och med snyggt ut. Men så upptäckte jag att hon stavat Carlson med *K*! Det har vi aldrig gjort. Den personliga identiteten, narrativ eller inte, men ganska säkert knuten till namnet, hade vittrat bort före stavningsreglerna. Till och med handens vana var borta, men stavningsreglerna, inpräntade någon gång i barndomen, fanns kvar. Vad är vi annat än bärare av normer? Stoppa inte kniven i munnen. Hälsa med höger hand. Stava *k*-ljudet med *k*.⁴²

NOTER

Jag vill tacka Tuija Pulkkinen, som skrivit en bok om just agentskap (*The postmodern and political agency*, 1996) för många bra kommentarer på en tidigare version av denna artikel, liksom Lars Bergström och Ulla Holm, vilka också läst och kommenterat med insikt. Tack också till Eva Sahlin som språkgranskat mina översättningar av citaten.

1. Benhabibs (1995a) och Butlers (1995a) inledande artiklar publicerades först i *Praxis International* 11 (1991), Benhabibs essä finns i en längre version i hennes *Situating the self: gender, community and postmodernism in contemporary ethics*, Polity press, (1992, på svenska 1994b). Svaren (Benhabib 1995b och Butler 1995b) kom först ut på tyska i *Der Streit um Differenz: Feminismus und Postmoderne in der Gegenwart*, Fischer Taschenbuch Verlag, 1993. Mina citat kommer alla från versionerna i Benhabib et al. 1995.
2. Jag använder termerna "subjekt", "subjektivitet" och "agentskap" eftersom de ligger nära de engelska termerna "subject", "subjectivity" och "agency" som Benhabib och Butler använder. Att dra in mer svenska termer som "jaget" eller "handlingsförmåga" tror jag är riskabelt: de orden har redan så mycket mening för oss. "Subjektivitet", "subjekt" och "agentskap" ska här förstås som filosofiska termer och inte som grammatiska eller logiska. Traditionellt sett har subjektet en epistemologisk relation till objektet. Subjektet är den som är medveten, det vill säga den som har sinnesintryck, känslor och tankar. Och det subjektet varseblir, tänker på eller har kunskap om är objektet. Agentskap, i sin tur, är förmåga att uppnå resultat i form av förändringar i världen. Traditionellt sett ska dessa resultat eller förändringar vara medvetna och avsedda, och traditionellt sett är det subjektet som besitter sådan agentskap. Benhabibs uppfattning om subjekt och agentskap liknar de traditionella, men inte Butlers.
3. I min läsning går jag inte i någon större utsträckning tillbaka till Benhabibs och Butlers källor och inspiratörer, vilka för Benhabibs del främst är Kant, Habermas och Charles Taylor, och för Butlers del främst Nietzsche, Freud, Foucault och Derrida.
4. Att subjektet är konstituerat betyder i Butlers teori att det inte är något metafysiskt, något "givet" eller naturligt som alltså inte kan ifrågasättas och analyseras. Hon säger att subjektet är "konstituerat" (ungefär "uppbyggt av"), och inte "konstruerat", eftersom hon har en teori om hur eller av vad subjektet är konstituerat, men också eftersom hon inte vill bli tagen för en radikalkonstruktivist.
5. Både Benhabib och Butler uttrycker sig faktiskt som att det är subjektet som är, eller inte är, determinerat, inte subjektets handlingar. Jag tror att de egentligen menar både och: subjektet är determinerat om dess identitet eller personlighet och dess handlingar på något sätt är förutbestämda.
6. En del skulle säga att det inte finns några egentliga postmoderna teorier alls, eftersom postmodernismen just går emot alla former av "stora" teorier, alla sanningsanspråk, universaliseringar och lättvindiga generaliseringar. Dessutom vägrar många postmodernister, däribland Butler, att kalla sig själva postmodernister. Jag tycker att det finns fog för att tala om postmodernt teoretiserande (ett teoretiserande som karakteriseras av en slags öppenhet och föränderlighet, vilket gör det sympatiskt men svårtytt) och jag tycker att Butler i alla fall är klart mer postmodernistisk än Benhabib.
7. Teserna hämtar Benhabib från Flax (1990).
8. På engelska *situated*. Det situerade subjektet är ett konkret subjekt som – alltid – ingår i en situation. Det är meningslöst att teoretisera om subjekt överhuvud taget, utan att ta hänsyn till

- subjektens omständigheter: något transcendentalt, ovillkorligt och av empirin oberoende subjekt finns inte. Trots att Benhabib talar om situering gör hon vissa universalistiska antaganden.
9. Benhabib är förvånansvärt normativ i sin syn på subjektet: en teori om subjektet måste, enligt henne, rimma med feminismens mål, det vill säga kvinnans frigörelse och ökade autonomi. Hon kanske resonerar som så att vi blir vad vi tror att vi är.
 10. Att subjektet är en position i språket betyder, tror jag, mer än Benhabib inser. Hon tycks tolka utsagan som att subjektet reduceras till ett upprepande av fixa fraser och satser, till något som är helt bestämt av ett redan färdigt och oberoende språk. Jag tror däremot att Flax åsikter om subjektet ligger ganska nära Butlers. Se längre fram om vad det kan innebära.
 11. Butler är emot den, i alla fall tidigare vanliga uppfattningen, att det finns ett subjekt som "råkar" ha det ena eller andra könet och sedan får det ena eller andra genuset. Subjektet är i stället konstituerat av bland annat kön och genus. Hon är också emot synen att kön är något naturligt eller "givet", och att det (endast) finns två varandra uteslutande kön, liksom två varandra uteslutande genus, vilka kombineras på ett bestämt sätt. Kön är i själva verket en effekt av genus, anser hon.
 12. Som Butler påpekar är det Benhabib som talar om jaget (eller självet, the self), inte Butler själv; hon talar om subjektet, vilket hon anser vara något annat än jaget (eller självet). Jag tror Butler försöker hålla sig till den psykoanalytiska traditionen att använda "subjektet" som beteckning på källan till kreativiteten och begäret, även om Butlers egen subjektsteori problematiserar just detta. Jaget och självet är då medvetna och omedvetna föreställningar om den egna identiteten. Benhabib verkar ibland mena samma sak med "subjektet", "jaget" och "självet".
 13. Butler lånar sitt begrepp performativer från Austins talaktsteori. Jag återkommer till detta. Benhabib associerar – felaktigt – performativ till performance och teater.
 14. Butler säger att hon gör en nietscheansk, "genealogisk" kritik av begreppen genus, *subjekt* och *agentskap*. Hon ser dem som effekter av det som vanligen ses som deras uttryck, och alltså uttrycken som de egentliga orsakerna. Se vidare längre fram.
 15. Både Butler och Benhabib pendlar mellan att skriva om subjektet som ett psykologiskt fenomen och som ett filosofiskt begrepp utan något empiriskt innehåll.
 16. Butler nämner visserligen inte det tidiga beroendet och bortträngningen av modern i denna text, utan i andra texter (se t.ex. *Gender Trouble*), men jag tycker att subjektivering som en process av differentiering och uteslutning blir mer begriplig om parallellen lyfts fram.
 17. Detta skulle Benhabib delvis hålla med om. Se hennes kritik av det överdrivet autonoma, manliga vita medelklasssubjektet i "Den generaliserade och den konkreta andra" i Benhabib 1992.
 18. Om jag säger att jag lovar dig att komma och hälsa på i morgon, så skapar jag med min talhandling ett löfte. Detta löfte har, trots att det är ontologiskt beroende av min och din mentala och språkliga förmåga, en slags objektiv (intersubjektiv) epistemologisk "existens" – vi kan vara överens om att det existerar. Till skillnad från Austins performativer verkar dock Butlers kunna beteckna andra handlingar än talhandlingar, se *Gender Trouble*.
 19. Jag skulle vilja tillägga att beroendet av konventioner inte bara gäller performativer, även om det kanske är extra tydligt där.
 20. Språkligt nyskapande är också beroende av konventioner. Men det räcker att följa några av konventionerna för att bli förstådd: häromdagen sade min dotter att hennes blinkande

- leksakstelefon "ögar". (Det var förstås språk-*övning*, inte medvetet nyskapande, men kreativt ändå.)
21. Subjekter är språkligt och konstitueras ibland språkligt, ibland performativt, och ibland diskursivt. Butler gör aldrig klart hur språk, performativer och diskurser hänger ihop, men vi kan konstatera att performativer (ursprungligen) är en form av språkliga handlingar och att diskurser brukar förstås som tal och texter om ett "ämne", till vilka det hör speciella praktiker (diskursiva praktiker). Det maktbegrepp Butler rör sig med är Foucaults. Diskurserna har makt eller är makt, kan man säga. Viktigt är att denna form av makt inte utövas av ett subjekt, utan är något mer svårkontrollerat som uppstår i och med diskurserna. De som har inflytande över diskurserna (t.ex. politiker, kultur- och mediemänniskor eller vetenskapsmän) har förstås mer makt än de som saknar inflytande. Men det finns motdiskurser också!
 22. Benhabib skulle protestera mot denna karakteristik av hennes teori som transcendental. Hon kallar till exempel sitt subjekt *kvast*universellt och sin etiska teori för *kvast*universell diskursetik. De etiska/politiska aktörerna kan förhandla om *alla* principer, även om demokrati-principen, alltså är ingen princip given på förhand och därmed oföränderlig, till exempel som en logisk konsekvens av situationen. Detta i alla fall enligt Benhabib (1992).
 23. Förutom Feminist contentions använder jag mig av Benhabib (1992, 1997) och Butler (1990, 1993, 1997a, 1997b).
 24. Lägg märke till att Benhabib använder metaforer från två olika områden: livet som en väv och livet som en historia eller narrativ.
 25. Detta anmärker även Benhabibs översättare Annika Persson på, se *Tanke, känsla, identitet* sidan 122.
 26. Många begrepp och teorier är förstås blandningar, både normativa och deskriptiva. Man kan också fråga sig om en metafysisk teori alltid är normativ, deskriptiv är den ju inte.
 27. Jag antar att det är vad Benhabib (och väl Chomsky) menar, och inte – som det egentligen står – att språkreglerna inte uttömmar språkförmågan (vilket väl åtminstone Chomsky tror). Eller är det någon annan grammatisk teoribildning Benhabib har i bakhuvudet, som hävdar en slags språklig frihet bortom reglerna, en språkförmåga som överskrider reglerna?
 28. Se Rawls, John (1972) *A theory of justice*.
 29. Det som finns kvar av till exempel jaget när det som tillhör fenomenvärlden, allt som vi kan erfara, tagits bort: jaget-i-sig.
 30. Se Benhabib 1992a. Hennes tolkning av Rawls kan kanske diskuteras.
 31. Detta är Aristoteles teori om form (och materia) läst genom Foucault.
 32. Det är alltså här inte frågan om psykoanalysens subjekt! Butler försöker förena Freud och Lacan med Foucault, varför det jag kallar det "psykoanalytiska" subjektet hos Butler är ett kroppsligt subjekt.
 33. Det är inte bara Freud utan också Lacan som ekar i Butlers texter.
 34. Raderna om "göraren bakom görat" är Nietzsches kritik av "substansens metafysik": "...det finns inget varande bakom görande, orsakande, blivande; "göraren" är bara en fiktion som fästs vid "görat" – handlingen är allt som finns. (Nietzsche i *Om moralens härstamning*, här citerad ur Butler 1990:25.)
 35. Debatten mellan Derrida och Searle om hur Austin ska tolkas är intressant (se Derrida 1977), jag tror dock inte att detaljerna i den har någon större betydelse för vad Butler menar. Hon tar fasta på Derridas mening om intentionens plats som jag citerar nedan och tolkar den på sitt vis. Men det är möjligt att Butler och Derrida å ena sidan och Searle å andra sidan håller sig med olika intentions-

- begrepp, Butler och Derrida i så fall med ett intentionsbegrepp som liknar Benhabibs "genuina" intention, som de förstås kritiserar. Det är också möjligt att deras intentionsbegrepp smittats av fenomenologins intentionalitet på ett oklart sätt.
36. Det är då förstås inte frågan om den typ av "genuina" intentioner som jag tror att Benhabib – ibland – talar om, utan *intention* förstådd som avsikt i en vardaglig och ofilosofisk bemärkelse.
 37. Detta är tydligt i *Excitable speech*. Hur ett uttalande (muntligt eller skriftligt) tolkas är inte kontrollerbart för den talande ens när det sägs, och än mindre senare. Ords och frasers användning och betydelse förändras med tiden.
 38. Detta tror jag att även Searle skulle hålla med om, han framhåller ju konventionernas roll som förutsättning för kommunikation.
 39. Subjektet kan förstås vara suveränt, fritt etc. inom det "fält" där det "opererar".
 40. I originalet står det "I", inte "self".
 41. Denna tanke hämtar Butler från Louis Althusser's doktrin om subjektivering genom interpellation.
 42. Detta kan förstås förklaras på många sätt.
- LITTERATUR**
- AUSTIN, J.L. (1962/1997) *How to do things with words*, Harvard University Press.
- BENHABIB, SEYLA (1992/1994a) *Autonomi och gemenskap: kommunikativ etik, feminism och postmodernism*, Daidalos.
- (1992/1994b) "Den generaliserade och den konkreta andra", i *Autonomi och gemenskap: kommunikativ etik, feminism och postmodernism*, Daidalos.
- (1991/1995a) "Feminism and postmodernism: an uneasy alliance", Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell och Nancy Fraser (1995) *Feminist contentions: a philosophical exchange*, Routledge.
- (1993/1995b) "Subjectivity, historiography, and politics: reflections on the 'feminism/postmodernism exchange'", Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell och Nancy Fraser (1995) *Feminist contentions: a philosophical exchange*, Routledge.
- (1995/1997) "'Jagets källor' i modern feministisk teori", Ulla Holm, Eva Mark och Annika Persson (red.) (1997) *Tanke, känsla, identitet*, Anamma.
- BENHABIB, SEYLA, BUTLER, JUDITH, CORNELL, DRUCILLA OCH FRASER, NANCY (1995) *Feminist contentions: a philosophical exchange*, Routledge.
- BUTLER, JUDITH (1990) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*, Routledge.
- (1993) *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*, Routledge.
- (1991/1995a) "Contingent foundations: feminism and the question of 'postmodernism'", Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell och Nancy Fraser (1995) *Feminist contentions: a philosophical exchange*, Routledge.
- (1993/1995b) "For a careful reading", Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell och Nancy Fraser (1995) *Feminist contentions: a philosophical exchange*, Routledge.
- (1997a) *Excitable speech: a politics of the performative*, Routledge.
- (1997b) *The psychic life of power: theories in subjection*, Stanford University Press.
- DERRIDA, JACQUES (1977) *Limited Inc.*, Northwestern University Press.
- FLAX, JANE (1990) *Thinking fragments: psychoanalysis, feminism and postmodernism in the contemporary West*, University of California Press.
- PERSSON, ANNIKA (1997) "Identitetsformering i samspråksvävar", Ulla Holm, Eva Mark och Annika Persson (red.) (1997) *Tanke, känsla, identitet*, Anamma.
- RAWLS, JOHN (1972) *A theory of justice*, Clarendon.

SUMMARY

In this article I begin with a summary of the discussion between Seyla Benhabib and Judith Butler on *subjectivity* and *agency* published in *Feminist contentions* (1995). Then I try to state their views even more clearly, taking other texts by each author into consideration, and to compare them with each other. Finally I criticize them both for not being able to fulfill their purposes: both Benhabib and Butler want to formulate plausible concepts of subjectivity and agency that allow their theories of humans and actions to avoid *determinism*. Unfortunately none of them gives any sort of definition or explanation of determinism, and we will have to guess why they both consider determinism and feminism incoherent.

Benhabib accuses Butler's Foucauldian notion of the subject of being determined by the discourses (it is *constituted* by discourses), while Butler points out that the humanist subject of Benhabib, deeply situated in its context, though with a degree of genuine intentions (if not even with a free will), is already conceptually connected to a certain political theory, which has proved to be antifeminist. This controversy sounds more radical than it is, both authors seek a midposition: the subject is seen as situated or constituted but still has some kind of agency.

The constitutedness of the subject does not – here I agree with Butler – have to imply that the subject is determined by discourses. But the kind of agency left in Butler's own theory is problematic: it looks as if feminists will have to rely on mistakes and other unintended variations in the embodiment of norms and ideals. On the other hand, Benhabib's position is unintelligible. Why is neatly summoned up in Butler's rhetorical

question: what does it mean to situate a transcendental subject? The rethinking of subjectivity and agency has only started.

ÅSA CARLSON

Filosofiska institutionen
Centrum för kvinnoforskning
Stockholms universitet
106 91 STOCKHOLM
asa.carlson@kvinfo.su.se